

Кузніченко Сергій Олександрович

заступник начальника Кримського юридичного інституту
Одеського державного університету внутрішніх справ
з наукової роботи, кандидат юридичних наук, доцент,
підполковник міліції

Специфічні аспекти організації слідства в умовах надзвичайного стану

Розбудова незалежної, демократичної, правової держави нерозривно пов'язана з подальшим удосконаленням прав та свобод людини й громадянина, а також діяльності держави щодо забезпечення їх реалізації. Раптові зміни та ускладнення оперативної обстановки, що викликані явищами соціального, природного, техногенного чи біологічного походження, порушують звичайний ритм життя населення, створюють реальну загрозу життю і здоров'ю великої кількості людей, дезорганізують роботу транспорту та зв'язку, промисловості, тягнуть за собою великі матеріальні втрати та інші негативні наслідки. Все це загострює соціальну напруженість у суспільстві, сприяє зростанню злочинності та інших антигромадських проявів.

На сьогодні правоохоронними органами накопичується досвід слідчої роботи в умовах надзвичайного стану, формуються її найбільш раціональна організація та методика. Специфічними особливостями зазначеної роботи насамперед є те, що при надзвичайному стані розслідується не один й не декілька злочинів, а слідча група зіштовхується з такою їх масою, яка охоплює цілі регіони та складає десятки чи сотні, причому скоєні за короткий проміжок часу, що рідко перевищує декілька днів. Саме тому передбачений специфічний порядок організації, комплектування слідчої групи, її структури та підпорядкованості, що пов'язано з фактом введення надзвичайного стану, зміною режиму роботи правоохоронних органів, укладом цивільного життя тощо. Зазначені обставини обумовлюють особливості організації та методики розслідування, появи нових форм та методів діяльності, які відповідають надзвичайним умовам.

Як свідчить практика, прийомами організації слідчої роботи в умовах надзвичайного стану володіють лише деякі слідчі. В результаті з групи до групи переходять ці ж самі помилки, прорахунки, типові проблеми, що стосуються: структури слідчої групи, її правового статусу, взаємодії з місцевими органами влади та управління, правоохоронними органами, а також військовими підрозділами, збирання первинних відомостей про злочини, організації невідкладних слідчих дій, безлічі процесуальних питань (порушення кримінальних справ, їх об'єднання, виокремлення, направлення до суду тощо). Спроби вирішити зазначені проблеми традиційними способами, які притаманні повсякденним ситуаціям, в умовах надзвичайного стану в більшості випадків не дозволяють досягнути необхідного ефекту, а навпаки призводять до загублення доказів, розвалу слідчої роботи, загрози життю та здоров'ю слідчих.

З метою досягнення мети надзвичайного стану – найскорішої нормалізації обстановки, відновлення законності й правопорядку – проводиться робота за різними напрямками, одним із яких є розслідування масових безпорядків, інших кримінальних обставин, притягнення винних до відповідальності. Досвід роботи правоохоронних органів у таких умовах свідчить, що звичайні форми організації розслідування в умовах надзвичайного стану неприйнятні. Навіть у цілому підрозділу не вистачає слідчих, щоб впоратися з виниклим обсягом роботи. Вказана проблема має вирішуватися шляхом створення міжрегіональних слідчих груп, до складу яких входять слідчі з різних міст, районів, областей.

На нашу думку, залучення місцевих слідчих до розслідування надзвичайних обставин є не завжди доцільним. По-перше, за ними за-

лишається провадження за поточними справами та реагування на «повсякденні» злочини, непов'язані з надзвичайними ситуаціями. Включення їх до групи призведе до того, що важлива ділянка роботи залишиться оголеною й запущеною. По-друге, ворожнечі групування населення, насамперед зі складу потерпілих, звичайно проявляють недовіру представникам місцевої влади, в тому числі й слідчим, сумніваються в їх об'єктивності та неупередженості. По-третє, неможливо виключити наявні симпатії чи антипатії працівників місцевого слідчого апарату, їх причетність до подій, що відбуваються.

Разом з тим неможливо повністю відсторонити місцевих слідчих від участі в розслідуванні, оскільки без їх знання оперативної обстановки, місцевості, умов життя, звичаїв, традицій, оперативних зв'язків тощо важко досягнути успіху. Вирішення цього питання залежить від конкретної ситуації, наявності в регіональному слідчому апараті професійно підготовлених працівників, вільних від націоналістичних, релігійних, класових та інших переконань.

Ми вважаємо, що слідчі групи для розслідування надзвичайних обставин мають утворюватися переважно зі слідчих інших регіонів (областей, Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя), із включенням до 1/4 їх складу працівників місцевого слідчого апарату, які проявили спосібності вести розслідування неупереджено, об'єктивно та всебічно, на високому професійному рівні.

Що стосується дій слідчих у спеціальних операціях – це один із напрямів взаємодії слідчих груп з іншими органами та підрозділами МВС України, СБ України, Збройних Сил України тощо, який відрізняється відсутністю відповідної нормативної бази та необхідного практичного досвіду. В цієї ситуації за основу повинні братися задум і загальний порядок проведення спеціальних операцій. Дії слідчих посідають у них підлегле (допоміжне) становище й мають ситуативний характер. Це стосується зокрема місця в системі бойового порядку, завдань, конкретних форм їх виконання та ін.

Вирішуючи питання про включення слідчих до складу учасників спеціальної операції, у кожному конкретному випадку необхідно враховувати загальну підготовленість операції, план і місце її проведення, залучені сили та засоби, порядок їх взаємодії, заплановані результати, можливі втрати. В тих випадках, коли спеціальна операція проводиться в несприятливих умовах, за відсутності необхідних сил та засобів, присутність слідчого у спеціальних операціях є небажаним.

У плані проведення спеціальної операції її керівник визначає: задум дій (район, завдання, послідовність їх виконання, способи дій,

залучені сили та засоби, бойовий порядок, місце зосередження основних зусиль), час готовності до операції; конкретні завдання частинам (підрозділам); порядок застосування зброї, спеціальної техніки, спеціальних засобів, способи взаємодії між підрозділами та органами, які приймають участь у спеціальній операції; сигнали взаємодії та усестороннього пізнання; організацію управління тощо.

У змісті зазначеного плану мають бути відображені й дії слідчої групи. Керівник спеціальної операції за погодженням з керівником слідчої групи ставить їх завдання, передбачає матеріально-технічне забезпечення, визначає основні форми взаємодії та ін.

Ми вважаємо, що з урахуванням фактору повторюваності в загальних рисах надзвичайних ситуацій, коли ухвалюється рішення про направлення слідчих груп до районів із надзвичайним станом, доцільно розробити типовий варіант такого рішення, в якому на підставі узагальнення досвіду передбачити:

- 1) кількість і склад групи, її керівника;
- 2) які підрозділи направляють до групи своїх працівників;
- 3) спосіб прибуття до району та місце збору групи;
- 4) текст телеграм для повідомлення учасників слідчої групи;
- 5) підпорядкованість слідчої групи, форми взаємодії з іншими правоохоронними органами, державними військовими формуваннями, органами державного управління та місцевого самоврядування тощо;
- 6) організацію спільної роботи зі слідчо-оперативними групами МВС України, СБ України та Генеральної прокуратури України;
- 7) усестороннє забезпечення слідчої групи (медичне, побутове, експертно-криміналістичне, матеріально-технічне тощо);
- 8) організацію прокурорського нагляду за роботою групи.

При цьому під кожною позицією визначаються конкретні виконавці, передбачаються фінансово й матеріально забезпечені заходи, варіанти на виникнення непередбачених обставин. Переважна більшість проблем, пов'язаних з зустріччю та розміщенням слідчої групи, включенням її у розслідування, вирішуються на місці в робочому порядку. З цією метою за основними напрямками забезпечення діяльності слідчої групи заздалегідь призначаються відповідальні посадові особи.

Безумовно, що створення постійних слідчих груп, призначених для роботи у надзвичайних умовах, є значним резервом, реалізація якого дозволить суттєво підвищити оперативність, професійний рівень та ефективність розслідування надзвичайних ситуацій. Проте в сучасних умовах «кадрового голоду» в слідчих підрозділах створення

зазначених підрозділів неможливо. З метою підвищення ефективності підготовки майбутніх слідчих до розслідування цієї категорії справ у Кримському юридичному інституті Одеського державного університету внутрішніх справ впроваджені окремі теми навчальних занять у рамках дисциплін «Управління в органах внутрішніх справ» та «Досудове слідство».

Таким чином, організація слідства в умовах надзвичайного стану є діяльністю, яка має специфічні особливості, яким повинна передувати така робота: централізована підготовка оперативних планів направлення слідчих груп центральних апаратів правоохоронних органів до конкретних регіонів держави; підготовка погоджених з ними планів типових дій органів та підрозділів прокуратури, Збройних Сил України, СБ України тощо при надходженні сигналів про надзвичайні обставини; прив'язка зазначених планів до конкретних місцевих умов; визначення організацій, які забезпечують зустрічі та розміщення слідчої групи, що прибуває.